

چگونگی تولید نظریه

علی شریعتمداری*

چکیده

همزمان با تهیه مقدمات چاپ اولین شماره مجله «اسلام و پژوهش‌های تربیتی»، مورد لطف و تشویق استاد دکتر علی شریعتمداری قرار گرفتیم و مقاله‌ای کوتاه از ایشان دریافت کردیم. آنچه در پی می‌آید مقدمه‌ای در زمینه تولید نظریه است که ضمن تشکر از لطف ایشان، به احترام مقام استادی و پیشکسوتی تقدیم علاقمندان می‌کنیم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پایه جامع علوم انسانی

* استاد دانشگاه تهران. دریافت: ۸۷/۷/۱۲ - پذیرش: ۸۷/۱۰/۲۲

چگونگی تولید علم

مقام معظم رهبری در پاسخ به پژوهش‌گران حوزه فرمودند:

«تولید نظریه و پرورش نیروی تفکر، رسالت اساسی مراکز آموزشی حوزه و دانشگاه است. به سخن دیگر بررسی آراء و نظریات در رشته‌های مختلف علمی و دینی و همچنین ارتباط با رشته‌های مختلف علمی و دینی جزء وظائف و رسالت دانشگاهیان و اصحاب حوزه است.»^۱

در اینجا لازم است این نکته نیز روشن گردد که در سطوح دیگر آموزشی مثل دبستان، دوره راهنمایی و دبیرستان نیز آشنا کردن شاگردان بر مبنای رشته‌های مختلف علمی، دینی و پرورش نیروی تفکر در دانش‌آموزان هدف اساسی کار مربیان را تشکیل می‌دهد.

باید چگونگی آموزش علوم دینی را در سطوح گوناگون آموزشی روشن نمود، ارتباط تفکر را با رشته‌های مختلف مشخص کرد و صلاحیت علمی معلمان و استادان را در این سطوح معین نمود.^۲

تولید نظریه و پرورش نیروی تفکر خود مبتنی بر مقدماتی است که بدون فراهم کردن آن مقدمات، افراد قادر به تولید نظریه نخواهند بود.

در سطوح مختلف، آموزش به صورت ارائه مطالب از سوی معلم و تلاش شاگرد در فرا گرفتن آنچه معلم بیان می‌کند جاری و ساری است. این شیوه در مراکز آموزشی جهان نیز به معرض اجرا گذاشته می‌شود. کتاب‌هایی که در شیوه آموزشی از سوی کشورهای بزرگ جهان از جمله آمریکا منتشر شده حاکی از نقش مؤثر معلمان در ارائه مطالب درسی است. البته، گفتگو درباره مشارکت دانش‌آموزان، در بحث و طرح سؤال از سوی ایشان و حتی نقش فعال دانش‌آموزان صورت می‌گیرد، اما مطالعه آنچه در مراکز آموزشی جهان می‌گذرد

نقش انفعالی شاگردان را در سطوح گوناگون نشان می‌دهد. معلمان در سطوح گوناگون به ارائه مطالب علمی می‌پردازند.

نگارنده در کتاب «رسالت تربیتی و علمی مراکز آموزشی»، شش جلد از کتاب‌های آمریکایی مربوط به شیوه آموزش را مورد نقد و بررسی قرار داده است. مؤلفان کتاب «الگوهای تدریس»، زیر عنوان «خانواده و پردازش اطلاعات»، از هفت الگو بحث می‌کنند. این الگوها عبارتند از ۱- الگوی تدوین مفهوم، ۲- الگوی تفکر استقرائی، ۳- الگوی آموزش تحقیق ۴- آموزش از طریق ارائه ۵- حفظ کردن، ۶- عقل در حال رشد. ۷- الگوی تحقیق در علم زیست‌شناسی.^۳ همان‌طور که ملاحظه می‌شود، تفکر یا تحقیق، که جنبه‌های مختلف را دربر می‌گیرد، مورد نظر مؤلفان نبوده است.

برخی از نویسندگان از روش‌های گوناگون بحث می‌کنند. در این زمینه باید نشان داد که چگونه با روش‌های گوناگون به خصوص روش ایراد سخنرانی، روش طرح سؤال و فعالیت‌های علمی و از حفظ خوانی می‌توان به دانش‌آموز کمک کرد تا از طریق کشف به یادگیری بپردازد و در جهت هدف‌های اصلی آموزش پیش برود. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، این دسته از نویسندگان درباره روش تحقیق به عنوان «روش آموزش» بحث نمی‌کنند.

در موضوع «آموزش راهبردی یا استراتژیک و یادگیری» در بخش آموزش علوم گفته می‌شود، مفاهیم علمی باید به وضوح به شاگردان ارائه و آموزش داده شوند. در اجرای روش تحقیق به عنوان «روش آموزش»، شاگردان خود به ارائه مفاهیم علمی می‌پردازند.^۴

شیوه پیشنهادی مبتنی بر چند اصل است:

۱. اجرای اصول یادگیری در زمینه فعال بودن یادگیرنده
۲. اجرای روش تحقیق در آموزش.
۳. آشنا کردن شاگردان به مراحل تحقیق.

۴. ارائه مببحث علمی در کلاس به وسیله همه شاگردان.
  ۵. مشخص نمودن اجزاء اصلی یک مببحث علمی (نظریات، مفاهیم تازه، اصول و قوانین حاصل از نظریات).
  ۶. فعال بودن شاگرد؛ به این معنا که او خود از پیش به مببحث علمی مورد نظر آشنا باشد، ارکان اصلی هر مببحث علمی را تشخیص دهد، ضمن مطالعه اجزاء اصلی هر مببحث، خود از نظریات، مفاهیم تازه، اصول و قوانین مطرح شده یادداشت برداری و آماده باشد تا در کلاس همراه دیگر شاگردان خود شخصاً به ارائه مببحث علمی بپردازد.
  ۷. آشنایی کامل معلم به مببحث علمی به گونه‌ای که در کلاس درس نقش راهنما را ایفا کند و بحث‌های شاگردان را هدایت نماید.
  ۸. اجرای آموزش به صورتی که آثار تربیتی را همراه داشته باشد. (باید توجه داشت که معلم یا استاد در کلاس درس فرصت خاصی را به طرح امور تربیتی اختصاص نمی‌دهد).
- بنابراین، شیوه آموزش باید به گونه‌ای باشد که فرد را در مسیر رشد فکری و عقلانی، رشد اجتماعی، رشد عاطفی، رشد اخلاقی و معنوی و رشد بدنی هدایت کند. در اجرای این روش است که، شاگرد با روش تحقیق آشنا می‌شود، چگونگی اجرای روش تحقیق را به وسیله دانشمندان در تدوین مباحث علمی فرا می‌گیرد، خود شخصاً از نظریات، مفاهیم تازه اصول و قوانین، درکی عمیق کسب می‌کند. به سخن دیگر، ثمره علم را می‌چشد.
- با اجرای این روش، شاگردان مستعد در سطح عالی می‌توانند به طرح سؤالات اساسی مبادرت کنند و خود به تحقیق اصیل اقدام نمایند.
- معمولاً در سطح ابتدایی و متوسطه و دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد شاگردان اطلاعات علمی لازم را در هر رشته کسب می‌کنند. این نکته روشن

است که تا فرد در یک رشته تخصص پیدا نکند، نمی‌تواند به تحقیق اصیل مبادرت کند. اینکه برخی از مؤلفان تصور می‌کنند تحقیق محور آموزش ابتدایی یا متوسطه است، توجه به عدم تخصص شاگردان ندارند. هدف از طرح روش تحقیق در سطوح مختلف، آشنا کردن شاگردان به روش تحقیق و مراحل اساسی این فرایند است. در دوره‌ای که شاگرد تخصص لازم را در رشته‌ای معین کسب کرده است و به سخن دیگر، به آراء و نظریات دانشمندان آشنا شده است، در این دوره خود ممکن است با تحلیل شرایط و اوضاع و احوال، به طرح سؤالی تازه مبادرت کند و خود شخصا به تحقیق پردازد و «تولید علم» کند.

در زمینه پرورش نیروی تفکر، توجه خوانندگان را به سمیناری که در سال ۱۹۸۸ در پاریس تشکیل شده بود جلب می‌کنم. در این سمینار، متخصصان تعلیم و تربیت آمریکا، انگلیس، فرانسه، استرالیا و برخی از کشورهای دیگر شرکت کرده بودند. موضوع بحث در سمینار، پرورش بود. نگارنده مقالات شرکت کنندگان را که در کتاب «فراگرفتن تفکر و یادگیری» درج شده است، در کتاب پرورش تفکر مورد نقد و بررسی قرار داده است. برخی از شرکت کنندگان ارائه درسی در منطق را پیشنهاد نموده‌اند. به نظر نویسنده، اگر آموزش منطق به وسیله معلم صورت گیرد و شاگرد به حفظ چند قاعده یا اصل پردازد در این صورت، فکر شاگرد پرورش نمی‌یابد. گروهی از شرکت کنندگان معتقدند، تدریس رشته‌های علمی خود به خود موجب رشد تفکر می‌شود. مطالعه رشته‌های علمی از طریق آنچه نگارنده پیشنهاد کرده است، یعنی طی مراحل تحقیق آن طور که دانشمند در تدوین مبحث علمی انجام می‌دهد، نیروی تفکر را در شاگرد رشد می‌دهد. شاگرد خود به تحلیل مبحث علمی می‌پردازد، مسئله یا سؤال اساسی را در هر مبحث مشخص می‌کند، اطلاعات لازم را جمع‌آوری می‌کند و چگونگی تدوین نظریه علمی را از طریق تفسیر اطلاعات فرا می‌گیرد. در اجرای این

روش، شاگرد خود به بررسی انتقادی نظریه می‌پردازد و نظریه علمی مدلل را مورد تأیید قرار می‌دهد. همان طور که ملاحظه می‌شود، شاگرد از طریق تفکر و طی مراحل تحقیق به کسب علم می‌پردازد و نیروی تفکر خود را پرورش می‌دهد.

مسئله تربیت معلم و تربیت استاد در ایجاد تحول علمی در کشور و در اشاعه علم و آماده کردن شاگردان برای طرح اندیشه‌های تازه اهمیت ویژه دارد. در شرایط کنونی باید معلمان دبستان را از میان لیسانسیه‌ها انتخاب کرد و از وجود آنها در تدریس رشته تخصصی استفاده نمود. در دبیرستان نیز باید از لیسانسیه‌های برجسته و افرادی که درجه فوق لیسانس در رشته تخصصی دارند استفاده کرد. در دانشگاه نیز باید از افرادی استفاده کرد که در سطح دکتری تحصیل کرده باشند. آنچه اهمیت دارد آشنایی معلمان ابتدای، متوسطه و استادان دانشگاه با اصول تعلیم و تربیت، تعلیم و تربیت اسلامی، روان‌شناسی تربیتی، شیوه آموزش و شیوه تحقیق است.

پی‌نوشت‌ها

۱. علی شریعتمداری، رسالت تربیتی و علمی مراکز آموزشی، ص ۱۱۳ - ۱۱۹.
۲. علی شریعتمداری، پرورش تفکر، ص ۷۶.
3. Jones, Beaulieu and Others, 1987.
4. Bruce Jones and Marcha Weil "p 49, 50.

منابع

- مقام معظم رهبری، روزنامه اطلاعات، ۱۷ بهمن ۱۳۸۱، ش ۲۲۱۰۷.
- علی شریعتمداری، رسالت تربیتی و علمی مراکز آموزشی، تهران، سمت، چ دوم، ۱۳۷۵.
- _____، پرورش تفکر، تهران، مؤسسه پژوهشی ابن‌سینا، جامعه پژوهشگران، ۱۳۷۸.
- Beaulieu Jones, and Others, *strategic Teaching and Learning Cognitive, instruction in the Content areas A.S.C.D*, 1987.
- Bruce Jones, and Marcha Weil, *Models of Teaching*, Prentice Hall, international Editors, 1986.